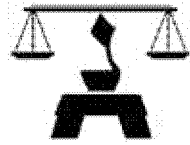

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש תמוז ה'תשס"ח גליון מס' 13

בית דין לענייני ממונות ובית הוראה

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים"
שע"י כולל חושן משפט "אוהל יוסף"

בית הוראה מזיעד לבירור עניינים הקשורים לדיני ממונות, בו ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן בעריכת חוזים, צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור. ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית הוראה פתוח בימים א' - ה בין השעות 15:30-18:40,

וביום ו' בין השעות 13:00-11:00.

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון: 02-502-3637 או כל היום בפקס: 02-502-3655

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיינים ללא תמורה בביה"ד נתיבות חיים

בפל': 052-7642-346

הדיינים נערכים בשפות עברית, אנגלית ויידיש.

דוא"ל: E-mail: beisdin@neto.net.il

יום א'	הרב א. בושרמן שליט"א	הרב י. הול שליט"א
יום ב'	הרב י.מ. נילינגר שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
יום ג'	הגאון הרב י. שובקס שליט"א	הרב א. פלג שליט"א
יום ד'	הרב י. כ"ץ שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
יום ה'	הרב י. פליישמן שליט"א	הרב א. דברמדיקר שליט"א
יום ו'	הגאון הרב נ. נוסבוים שליט"א	הרב מ. ווילינגר שליט"א

מזכירות בית הדין

תוכן העניינים

- פסקי הלכות - עני המהפך בחררה חלק ג' - תחרות על מקום עבודה
- קנין כסף מדין עבד כנעני במקום שכותבים שטר
- שכר רכב והחזירו מקולקל - תשלום דמי שכירות עד שיתוקן

פסקי הלכות - עני המהפך בחררה חלק ג' - תחרות על מקום עבודה

הרב יוסף פליישמן שליט"א

1. אסור לעובד להציע את עצמו לעבודה אצל מעביד שכבר סיכם עם עובד אחר, אף שעדיין לא עשו קנין והעובד לא התחיל בעבודתו, איסור זה כלול באיסור 'עני המהפך בחררה'. יש מי שסובר שבמלמד אין איסור אם הראשון עדיין לא התחיל בעבודתו, אבל רבים חולקים עליו. יש מי שסובר שבכל דבר מצוה אם כוונתו רק לשם שמים ולא למטרת רווח מותר לו להציע את עצמו, אבל סתימת האחרונים אינה כן.

המשך במס' ב'

1. ששכירות שלא סוכמה דינה כמכר שלא סוכם שאין איסור עני המהפך (ובאופן שהיו מגיעים לידי סיכום אם השני לא היה מתערב, אסור לדעת הפרישה שהובאה בגליון חודש אייר, וגם בזה הרבה חולקים, כל עוד שלא סיכמו). אמנם בשו"ע הרב (הפקד והשגת גבול סעיף י"ב) אסור לעובד להציע את עצמו לעבוד אצל מעביד שקיבל כבר הצעה מעובד אחר, אף שהמעביד לא הבטיח לראשון להעסיק אותו. דבריו אלו ע"ג, מאי שנא דין עובד ממקח וממכר, שמהר"ם מרוטנבורג התיר לקנות כל עוד שהמוכר לא סיכם עם הקונה הראשון, כדי שלא יפסיד המוכר, שלא יוכל לקבל הצעות טובות יותר אחר שקיבל הצעה אחת, ומטעם זה יש לחוש שלא יפסיד המעביד, אם נאסור לעובדים אחרים להציע את עצמם, וכן הקשה הפתחי חושן בפרק ג פרק ז הערה מו. וחכם אחד תירץ שיתכן שהרב מיייר כשהמעביד מעסיק את עובדיו במחירים ותנאים קבועים, וממילא אין רווח למעביד בכך שישמע הצעות נוספות, ועל כן אסור הרב לעובד אחר להציע את עצמו, כיון שלא התירו לקונה או לעובד להציע את עצמו לפני שהמוכר או המעביד סיכם עם הראשון, רק לטובת המוכר או המעביד. וכן משמע שסובר המקנה בפירושו לתוס', אמנם מהאחרונים משמע שאין דין 'עני המהפך' רק אם יש סמיכות דעת, ולא לפני סיכום ברור, על כל פנים דברי הרב לא יהיו נסתרים מדברי מהר"ם מרוטנבורג. 2. כתב הרא"ש בקידושין פ"ג סי' ב' שלדעת רבינו תם שאין איסור 'עני המהפך' בהפקד, כוונת המילים 'עני המהפך בחררה' היא 'שממציא עצמו אצל בעל הבית לעובדו כדי שיתן לו לפעמים חררה'. 3. הנה התוס' בקידושין דף נט ע"א ד"ה עני המהפך כתבו שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו. בספר עצמות יוסף הקשה על התוס' למה כתב את האיסור רק בבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו, הרי האיסור של 'עני המהפך' שייך גם באופן שבעל הבית רק סיכם עם העובד, ואפילו אינו בביתו? הפני יהושע מיישב קושיא זו, שדין מלמד שונה מכל עובד אחר, כיון שהיה בעל הבית מוצא מלמד אחר טוב יותר מן הראשון, מותר לו לשכור את השני אפילו אחר שסיכם עם הראשון, ואין לו איסור של 'מחוסר אמנה' כפי שנפסק בשו"ע י"ד סי' רמה סעיף יח, וממילא אין למלמד הראשון סמיכות דעת כל עוד שלא התחיל לעבוד, ולכן אין איסור 'עני המהפך' אם מלמד אחר יציע את עצמו. אמנם העצמות יוסף, המקנה, הנחלת צבי, המהרי"ט והדברי מלכאל תירצו באופנים אחרים, ולדבריהם אין חילוק בין מלמד לעובד אחר לענין איסור 'עני המהפך'. 4. בשו"ת דברי מלכאל חלק שני סי' ב' הביא קושית המהרי"ט למה צריכים תוס' להשמיענו שיש דין של עני המהפך במלמד, מהיכי תיתי שישתנה דין מלמד מכל עובד אחר, ומתוך שיש להתיר במלמד שבא לקיים מצוה ללמד תורה לתש"ב, ואינו נוטל שכר רק על שימור ובעלה, ולכן אין בו איסור של עני המהפך. ומשמיענו התוס' שאף על פי כן אחר שהמלמד נמצא כבר בבית בעל הבית, אסור, ועיין שם טעמו. עוד כתב שאף המהרש"ל ביים של שלמה קידושין פ"ג סי' ב' שאינו מתיר לבעל הבית לשכור מלמד ששלמה כבר אצל בעל הבית אחר, מטעם שיש מצוה לשכור מלמד עבור בנו (רק מטעם אחר), כיון שבעל הבית הראשון מפסיד את המלמד של בנו, אף על פי כן יודה המהרש"ל שאין איסור למלמד להשכיר את עצמו במקומו של מלמד אחר, כיון שהמלמד הראשון יכול למצוא בן אחר ללמדו ואינו מפסיד המצוה. בנידון שנשאל הדברי מלכאל היתה כוונת העושה מצוה להרוויח, ובמקרה כזה אף להדברי מלכאל אין לסמוך על ההיתר של דבר מצוה. הערוך השלחן בסי' רלו סעיף ה (הובא בגליון חודש סיון) מפרש בדעת המחבר (סי' רלו סי' ב') שהתיר לבעל הבית לשכור מלמד של בעל הבית אחר, מצד ששכירות מלמד נחשבת לדבר מצוה, ומזה נראה שסובר שאין איסור של עני המהפך בדבר מצוה, עם כל זה הרי המחבר בעצמו כתב שם שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שמעסיק מלמד אחר, ובהכרח שסובר שאם רצון המלמד הוא להרוויח ממון אין את ההיתר של דבר מצוה, ואינו דומה לבעל הבית שכל כוונתו כששוכר מלמד עבור בנו היא לקיים מצוה. ואפילו אם מכוון רק לשם שמים, אפשר שהערוך השלחן סובר שרק במצוה שמצווה עליה אין איסור עני המהפך, כגון במצוות האב לשכור מלמד עבור בנו, ואינו מסכים לחידושו של הדברי מלכאל, שאפילו במצוות המלמד, ללמד תורה לבן חבירו, שאינו מצווה עליה, אין איסור 'עני המהפך'. יש לציין שדעת הדברי מלכאל היא שיותר לקנות אתרוג שכבר סיכם המוכר למוכרו לאחר, כיון שמטרת קניית האתרוג אינה אלא לדבר מצוה (אלא שלכאורה המוכר נחשב 'מחוסר אמנה').

2. עובד שהציע את עצמו לעבודה ואחר כך נודע לו שהמעביד סיכם כבר עם עובד אחר, יש סוברים שחייב להתפטר מן הדין⁶, ויש סוברים שצריך להתפטר רק ממידת חסידות. ולכל הדיעות בית דין אינו כופה לא על העובד להתפטר⁷ ולא על המעביד לפטר⁸.

3. אם המעביד עשה כבר קנין עם העובד, או שהעובד התחיל כבר לעבוד, אסור⁹ לעובד אחר להציע את עצמו

לעבוד עבורה זו במשך תקופת ההסכם של הראשון, מדין יורד לאומנות חברו¹⁰. איסור זה חמור יותר מאיסור 'עני המהפך'¹¹, ויש סוברים שבית דין כופין על העובד השני שיתפטר¹² וכן המעביד חייב לפטר, ולדעת כולם, אף אם המעביד העסיק את העובד השני, הרי הוא חייב לשלם לעובד הראשון את שכרו המלא¹³, כל עוד שלא השיג עבודה אחרת¹⁴. ואם המעביד מסרב לשלם לעובד הראשון את שכרו, נחלקו הפוסקים אם העובד השני חייב לשלם לעובד הראשון¹⁵.

4. מעביד המעסיק עובד ולא קבע איתו משך תקופת העבודה, אסור לעובד אחר להציע את עצמו למעביד זה¹⁶, ואפילו אם סכמו על תקופת העבודה, אבל המעביד התעתד להמשיך להעסיק את העובד הראשון גם אחרי גמר התקופה שקבעו, אם לא היה העובד השני מציע את עצמו, אסור¹⁷. אבל אם העובד הראשון יצטרך להשכיר את עצמו מחדש לתקופה נוספת, ואין לו סמיכות דעת שהמעסיק יסכים לכך, (ובפרט, אם יהיו עובדים אחרים שיציעו את עצמם לעבודה זו) אין איסור לעובד אחר להציע את עצמו לעובד אחרי גמר תקופת העבודה של העובד הנוכחי, ומותר לו להגיש את ההצעה אפילו כשהעובד הנוכחי עדיין עובד¹⁸.

המשך כ"א' ב'

5. שאר האחרונים סתמו שאסור אפילו לדבר מצוה. כדלהלן: המהרש"ך בח"ב סי' צה אסר על רב אחד להשכיר עצמו במקום שמכהן רב אחר, ולא חילק אם הרב השני מתכוון לשם שמים או להרוויח, והסכים עמו הכנסת גדולה בהגות בית יוסף אות ט. הכנסת הגדולה שם התרעם על הרבנים שעוברים על איסור זה, ולא הצדיק אותם בכך שכונתם לשם שמים. בנוסף נראה לומר שכיון שהדברי מלכאל מחדש ההיתר של דבר מצוה, כדי ליישב הא דנקטו התוס' האיסור במלמד דוקא כשהמלמד הוא בבית בעל הבית, והאחרונים מיישבים דברי התוס' באופנים אחרים, ומהם נראה שאין היתר בדבר מצוה יותר מבדבר חול. 6. האגרות משה בחו"מ ח"א סי' ס נשאל על כך, והשיב שהעובד חייב להתפטר כי אין חילוק בעני המהפך בין שוגג למוזד. האגרות משה מציינ את דעתו של החמדת שלמה בחלק חו"מ סי' ד שסובר שאין חיוב להתפטר רק ממידת חסידות, וחולק עליו בפשט הסוגיא בקידושין דף נט ע"א. כבר קדם לאגרות משה הראני"ח סוף תשובה קכ"ה (הובא בגליון חודש אייר דין 9) הסובר שקונה שאינו מוכר בחזרה כשנודע לו שכבר סיכם המוכר עם קונה אחר עובר על איסור 'עני המהפך', והרבה פוסקים (שהובאו שם) חולקים עליו. עוד כתב באגרות משה שם שאם העובד יודע שעובד אחר כבר התעניין באותה עבודה, ואינו מברר אם המעביד כבר סיכם עם הראשון, אינו נקרא שוגג. 7. דעת רבינו תם שבית דין כופים על העובד להתפטר, ורוב הראשונים חלקו עליו (מחלוקת זו הובאה בגליון חודש אייר בדין 8). 8. שלא החמירו הפוסקים חומרא זו, רק באופנים שיש איסור יורד לאומנות חברו, עיין דין 3. 9. תוס' קידושין דף נט ע"א ד"ה עני המהפך וכן פסק המחבר בסי' רלז סעיף ב. בשר"ת האלף לך שלמה חו"מ סי' ה חידש שאם בעל הבית רוצה לפטר מלמד באמצע תקופת השכירות, ולהעסיק מלמד אחר במקומו, בטענה שהמלמד הראשון אינו מלמד את בנו כראוי, אין איסור על מלמד אחר למלמד במקומו, שהרי אינו גורם שום הפסד למלמד הראשון, שאם בעל הבית יזכה בדין תורה נגד המלמד הראשון אם כן בדין פיטר אותו, ואם המלמד יזכה בדין, יצטרך בעל הבית לשלם למלמד הראשון אפילו אחרי שפיטר אותו. ולא נאמר איסור 'עני המהפך' רק במקרה שסיכם מעביד עם העובד והעובד עדיין לא התחיל לעבוד, שהרשות נתונה למעביד שלא להעסיק את העובד הראשון, והצעת העובד השני גורמת הפסד לעובד הראשון. אמנם לשון התוס' והשרע "שיש לו מלמד אחר בביתו" לא משמע כן, אם לא שנאמר שהתוס' והשרע מיידי רק באופן שעל ידי הצעת העובד השני ימנע המעביד מלשלם לעובד הראשון. 10. ועל זה אמרו בגמ' סנהדרין דף פא ע"א: "זאת אשת רעהו לא תמא שלא ירד לאומנות חברו". 11. כן כתבו המהרש"ל שם, משאת בנימין סי' כז, שר"ת חת"ס חו"מ סי' עט, שר"ת מים רבים חלק ד סי' יד וסי' טו, שאיסור יורד לאומנות חברו חמור יותר מאיסור 'עני המהפך'. 12. כך מיישב העצמות יוסף את קושייתו על התוס' (שהובאה לעיל), למה נקטו האיסור דוקא במלמד בבית בעל הבית, שאם המלמד נמצא בבית בעל הבית מעבדים על ידו, ומפרש לשון התוס' "מכאן נראה" שכיון שנתבאר שסוגיא שיש איסור 'עני המהפך' אף לפני ששכר את העובד, לכן אם העובד כבר בבית המעביד מעלינן דרגא, וכופין על העובד השני להתפטר. בשר"ת בעי חיי ח"ב סי' פ פסק שכן הדין אף שהעצמות יוסף כתבו רק בדרך 'אולי'. 13. כפי שנפסק בשרע סי' שלג סעיף א, סי' שלד סעיף א וסי' שלה סעיף א, וכן פסקו בשר"ת בעי חיי (שם) ובשר"ת האלף לך שלמה חו"מ סי' ה, שצריכים לשלם לו שכרו משלם. 14. שאם השיג עבודה אחרת, הרי הוא חייב לקבלה, והמעביד שפיטר חייב לשלם רק את הפרש (אם קיים) שיש בין השכר שהוא שילם לשכר שהמעביד השני משלם, ואם העובד אינו מוצא רק עבודה קשה יותר מן העבודה הקודמת, נחלקו הפוסקים אם העובד צריך לקבלה, עיין שרע סי' שלג סעיף ב וברמ"א שם ובסי' שלה סי' א. 15. הדברי חיים בירד חלק ב סי' ב וסי' כ פסק שאם שוחט בא לשחוט בעיר שיש כבר שוחט ששכרוהו הקהל, השוחט השני חייב לשלם לשוחט הראשון את כל שכרו כפועל בטל, דהיינו לשלם שכרו בנכוי דמי הטרחה שבשחיטה. הערך שי בפירושו לסי' שלו אות ב הביאו וחלק עליו, כיון שאף שהקהל מחוייבים לשלם לשוחט הראשון שכרו מכל מקום אין החיוב על הכסף שקיבל השוחט השני דוקא. 16. כגון רק קבעו את שכרו של העובד לכל חודש וכדו', אבל לא קבעו לכמה חודשים יועסק בעבודה זו. לדעת המהרש"ל (שם) התוס' בקידושין (שם) שאסר על מלמד להציע את עצמו מיירי באופן זה. 17. בהרבה מקרים מעשה כזה נכנס בגדר יורד לאומנות חברו. מעשה זה דומה לתשובת הרשב"א בחלק ו סי' רנט (מובא בבית יוסף ריש סי' קנו) שאוסר לחייט להציע את עצמו לעובד אצל גוי במחיר יותר זול מן החייט שהגוי היה רגיל להשתמש בו, הגם שהגוי לא שכר את הראשון לתפור לו כל הבגדים. ועיין בשר"ת חתם סופר סי' סא שכתב שאיסור יורד לאומנות חברו תלוי אם יישאר לראשון פרנסה או לא. 18. המהרש"ל (שם ד"ה מכל הלין) מוכיח מדברי התוס' (שם) שאסרו על המלמד להשכיר את עצמו משום איסור 'עני המהפך', שאין איסור רק אם לא קבעו המעביד והעובד את משך תקופת העבודה, שהרי אין איסור 'עני המהפך' במקח וממכר רק אם יש פסיקה עם הראשון, ואם המעביד שכר את העובד רק לתקופה אחת ולא סיכמו על תקופה נוספת, אין פסיקה לתקופה שניה, ואין איסור 'עני המהפך'. ומקשה מהגהת הסמ"ק שמביא בשם רבינו תם "שאין רשות למלמד מן הדין להשכיר עצמו, במקום שחבירו נשתכר שם בתחילה", ומשמע שאוסר למלמד השני להציע את עצמו אפילו אחר כלות תקופת השכירות של הראשון. ומיישב המהרש"ל שיש לחלק בין מקום שדעת השוכר היא שהשכירות תימשך אפילו אחר גמר התקופה הנוכחית, כיון שכך היא הרגילות, שאז יש איסור להציע אפילו על אחר כלות תקופת השכירות, מה שאין כן במקום שהרגילות היא שבגמר תקופת השכירות שוכרים מלמדים אחרים אין שום איסור להציע את עצמו אפילו בתוך תקופת השכירות, כדי לעבוד אצל הבעל הבית אחר כלות תקופת השכירות. וכן בסוף התשובה (ד"ה שוב נודע לי) סמך המהרש"ל על חילוק זה למעשה, והתיר להשתדל לזכות באירנדי (חכירות) אחר כלות שלוש השנים שזכה בו הראשון כי הראשון לא הגיע להסכם עם הגוי על אחר הג' השנים, וגם לא היתה שום סיבה שתהיה לראשון סמיכות דעת שימשיך לשכור אחר שלושת השנים, כיון שכך היה נהוג שכללות הזמן באים אחרים ושוכרים את האירנדי, ובפרט שאפילו אם נאסר על יהודים אחרים לשוכרו יבואו גויים להשתדל לשוכרו.

5. אם נגמרה תקופת השכירות של העובד הראשון, והעובד המשיך לעבוד תקופה נוספת מבלי לסכם עם המעביד, אסור לעובד אחר להציע את עצמו¹⁹. ואם הדרך בעבודה זו לשכור את העובד בזמנים מסוימים (כגון בעבודת הוראה שהדרך לשכור בתחילת שנת הלימודים), דינו של העובד שהמשיך לעבוד כאילו נשכר לתקופה נוספת, וכפי שנחבאר בדין 3²⁰.

6. אם המעביד החליט מעצמו לפטר את העובד הראשון, בזמן שמותר למעביד לפטר את העובד²¹, ואפילו אם המעביד עדיין לא פיטר אותו בפועל, רק שרמו בצורה ברורה שבדעתו לפטר אותו²², מותר לעובד אחר להציע את עצמו לעבוד אצל מעביד זה, והעובד השני נאמן לומר ששמע מן המעביד שבכוונתו לפטר את העובד הראשון²³.

7. אפילו אם יש מנהג בעיר להתעסק באופן שאסור מצד איסור 'עני המהפך' או מצד איסור יורד לאומנות חברו, אסור לעשות כן, אם לא שתלמידי חכמים מובהקים תיקנו המנהג²⁴.

8. מותר לעובד המבקש עבודה לפרסם את עצמו ואת יתרונותיו²⁵, אבל אם כתוצאה מפרסום זה יש מעביד שרוצה לפטר עובד שכבר התחיל לעבוד, אסור לשני לקבל את העבודה²⁶, ואם עבר וקיבל את העבודה דינו מבואר בדין 3. ואפילו אם העובד הראשון עדיין לא התחיל לעבוד רק שהמעביד כבר סיכם עימו, יש מקרים שאסור לשני לקבל את העבודה²⁷.

9. אם העובד אינו יכול למצוא עבודה בעיר, רוב הפוסקים מתירים להציע את עצמו למעביד אף שסיכם להעסיק עובד אחר²⁸, אבל אם העובד הראשון נשכר לתקופה מסוימת והתחיל לעבוד, אסור. ואם העובד הראשון לא נשכר לתקופה מסוימת, רק שהתחיל לעבוד בסתם והשכירות היתה אמורה להתמשך, אם העובד הראשון יכול למצוא עבודה אחרת באותו מקצוע בעיר מותר, אבל אם העובד הראשון יאלץ לעזוב את העיר או לנסוע למקום מרוחק וכדומה, אסור לשני להציע את עצמו²⁹.

בשר"ת שארית יוסף סוף סי' יז (ד"ה אהובי) בתשובתו למהרש"ל על השאלה הנזכרת הסכים עם המהרש"ל, וטעמו שאם השוכר הראשון היה רוצה להמשיך את שכירותו לתקופה נוספת, היה נצרך לערוך הסכם מחדש עם הגויים בעלי האירגדי, מה שאין כן בדין המלמד שהזכירו התוס' לא נקבע לו זמן, אלא שסיכם עם הבעל הבית שכרו לכל חודש שיעבוד אצלו, המקנה מיישב קושיית העצמות יוסף על התוס', למה הזכירו האיסור רק באופן שהמלמד נמצא בבית בעל הבית, שתוס' מיירי שהמלמד השני בא להשכיר את עצמו אחר כלות תקופת השכירות של הראשון, ובעל הבית עדיין לא שכר את הראשון לתקופה נוספת, ומשמיענו התוס' שאף על פי כן אסור, כיון שמן הסתם השכירות נמשכת לתקופה נוספת. הנחלת צבי בסימן רלז טוען שלדעת המקנה שהתוס' מיירי באופן שהמלמד השני רוצה להשכיר את עצמו אחר גמר תקופת השכירות של הראשון, ואף על פי כן אסור, וסתמו ולא חילקו שמיירי דוקא במקום שנראה שהשכירות תימשך לתקופה נוספת, משמע שהמקנה סובר שהתוס' אוסרים בכל ענין, ודלא כהמהרש"ל. אמנם דבריו אינם מוכרחים, שאפשר שעצם הדבר שהמלמד נשאר בבית בעל הבית אחר כלות הזמן מוכיח שהמלמד אמור להמשיך ללמד אצל בעל הבית זה, ודינו כעובד שלא קצבו איתו זמן, שאף המהרש"ל אוסר לעובד אחר להציע את עצמו, אבל נידון המהרש"ל הוא שמסכם עם העובד השני באמצע הזמן שקצב עם העובד הראשון, שיתחיל לעבוד אחר שיסתיים זמנו של הראשון. וכן היא באמת משמעות דברי המקנה, שהרי משווה שם דינו של התוס' לדין המבואר ברמ"א בסי' שלג סעיף ח, בחזן שהמשיך בעבודתו בשתיקה, וכל דבריו של המקנה שם לבאר שיתכן שיש הסכם עבודה בלי פיסוק דמים, והיינו באופן שהיה פיסוק דמים בתקופה הראשונה, והסכם זה מן הסתם נמשך לתקופה נוספת. 19. כן כתב הנחלת צבי בפירושו לסי' רלז שאפי' לדעת המהרש"ל שמותר לעובד להציע את עצמו אם תקופת העבודה של העובד הראשון אינה להתמשך לתקופות נוספות, מכל מקום אם העובד המשיך לעבוד בשתיקה אחרי גמר תקופת שכירותו, דינו כאילו לא קבעו איתו משך זמן השכירות, שהרי המעביד נתן לו לעבוד אף אחרי גמר תקופת השכירות. 20. בדומה לדין המבואר בשר"ע סי' שיש סעיף יד, שאם המנהג להשכיר בתים בזמן מיוחד בשנה לתקופה של שנה, והשוכר נשאר בבית אחר סיום אותו הזמן, דינו כאילו השכיר לו המשכיר לשנה נוספת, ועיין בסמ"ע שם סק"ב וסקכ"א. 21. כן כתב המהרש"ם בשר"ת חלק א סי' קנא, וכן מסתבר, שהרי אם אין המעביד רשאי לפטר את העובד, המציע השני מסייע למעביד לגזול את העובד הראשון, ונחשב גם כירוד לאומנות חברו. 22. התוס' בקידושין (שם) כתבו בעניין האיסור למלמד להציע את עצמו "אם לא שיאמר בעל הבית דאין רצונו לעכב המלמד שלו", והיינו שאם אמר המעביד שאינו רוצה להמשיך להעסיק את העובד הראשון, אין איסור לעובד אחר להציע את עצמו. וכתב המהרש"ל שם (ד"ה מכל הלין) שאם המשכיר כבר פיטר את העובד פשיטא שאין איסור עני המהפך, אלא שהתוס' משמיענו שאפילו במקרה שלא פיטר את העובד בפועל, אלא הביע את רצונו לפטר את העובד, מותר לעובד אחר להציע את עצמו. 23. כן פסק המהרש"ל שם משני טעמים: לא שביק התיירא ואכל איסורא, שהרי הוא יכול למצוא עבודה אצל מעביד אחר בהיתר, ועוד שאדם נאמן על עצמו שאינו רשע. 24. כן פסק השארית יוסף בסוף תשובה יז, וראייתו מדעת רבינו תם (הובאה בתוס' ב"ב דף ב"ד בגיול, במרדכי ב"מ סי' שסו ובב"ב סי' תסד) שיש מנהגים שאין לסמוך עליהם. ובאמת דין זה הוא כל שכן מהנידון של ר"ת, שר"ת מיירי בדין שכתוב במשנה "הכל כמנהג המדינה", והוא דבר שאין בו איסור, ואף על פי כן מחדש ר"ת שיש מנהגים שאין לסמוך עליהם, וכל שכן בנידון דידן שלא נאמר בו הכל כמנהג המדינה, והמנהג הוא להתייר איסור של השגת גבול. 25. כי כל טעם איסור עני המהפך הוא מצד שטוענים לשני: למה לך להשתדל דוקא אצל מי שמעסיק כבר עובד אחר, אם אתה יכול להשכיר את עצמך אצל מעביד שיש לו עבודה פנויה, אבל עובד המפרסם את עצמו אינו משתדל להשכיר את עצמו אצל מי שיש לו עובד, וכן פסק הפתחי חושן בחלק ג פ"ז הערה מח. 26. כי הוא יורד לאומנות חברו, ולפעמים אף מסייע למעביד לגזול מן העובד, אם המעביד אינו רשאי לפטר. בדומה לדין זה כתב המהרש"ם בשר"ת חלק א סי' קנא שאסור לקהל לשחוט אצל שוחט אחר, אם נתחייבו לשחוט אצל השוחט הקבוע, ואסור אף לשוחט האחר לשחוט עבורם. ואפילו לדעת האלף לך שלמה (שהובא בערה 9) שהתיר למלמד להשכיר עצמו אצל בעל הבית שמפטר מלמד, בטענה שאינו מלמד טוב, אף להצד שבעל הבית לא יזכה בדין תורה, אינו מתיר רק אם בעל הבית טוען שמפטר כדן, וחפץ להתדיין בדין תורה, אבל אם ברור שהמעביד מפטר שלא כדן אסור לסייע בידו. 27. אם המעביד רק סיכם עם העובד הראשון, אסור לשני לקבל ההצעה, אם המעביד עובר על איסור 'מחוסר אמנה', שהעובד יעבור על 'לפני עור', וכן כתב המקנה בקידושין שם שהמסייע לעבור על איסור 'מחוסר אמנה' עובר על 'לפני עור'. ובמקרה שאין איסור 'מחוסר אמנה' כגון שהעובד השני יותר זול או יותר טוב (לסוברים שבאופן זה אין איסור 'מחוסר אמנה'), יתכן שמותר לשני לקבל את ההצעה. 28. שהרי במקרה שהעובד הראשון עדיין לא התחיל לעבוד יש רק איסור עני המהפך, ובאופן שהשני אינו יכול להשיג דבר דומה דינו כזכיה מן ההפקר, שאין בו איסור עני המהפך לרבינו תם. רוב הפוסקים הכריעו כדעת ר"ת (הובאו בגליון חודש סיון באריכות). 29. שבאופן זה, שהעובד הראשון התחיל לעבוד, קיים איסור יורד לאומנות חברו, כמו שכתב האגרות משה בחו"מ ח"א סי' לח, על פי תשובת החתם סופר בחלק חו"מ סי' סא, וכתבו התוס' בקידושין שם שאיסור יורד לאומנות חברו קיים אפילו בדבר הדומה להפקר. איסור יורד לאומנות חברו הוא אם מונע מחבירו להרוויח כדי מחייתו, כמבואר בשר"ת משאת בנימין סי' כז (ד"ה בדין הרביעי) ובשו"ת חתם סופר שם, ובתשרי קיח מוסיף החת"ס שאפילו אם חבירו יכול להשתכר למחייתו מעבודה אחרת גם כן אסור, ובשו"ת אגרות משה שם כתב שלמעט פרנסת חברו ממה שצריך לכדי חייו גם כן נקרא 'פיסוק חיות', וגדר כדי חייו הוא מה שצריך להוצאות לאדם מינוני שחשוב כמותו.

קנין כסף מדין עבד כנעני במקום שכותבים שטר

המקרה, ומיישב שאין הקונה רוצה להקנות המעות שמא לא יתן לו המוכר את השטר, ובטבע המוכר קל יותר להפקיע הלוואה מאשר לגזול פיקדון. ולפי זה, יסוד תקנת חז"ל שלא יקנו במעות, הוא מצד שהקונה אינו רוצה להקנות המעות, ויש מקום לסברא זו אף בקנין מדין עבד כנעני. וביותר במקום שנהגו לכתוב שטר ראיה שאי אפשר לקנות בו, מסתבר לומר שאף בדין עבד כנעני אין נותן הכסף מקנה את הכסף רק בתנאי שהמוכר יתן שטר. שהרי כתב הר"ן בקידושין דף י ע"א ונהובאו דבריו לדינא בנתיי חידושים סי' קצ סק"י שאחר שכתבו השטר קונה בכסף למפרע, שהקנין הוא בכסף והשטר אינו אלא תנאי, וכתב המקנה בקידושין שם שאם הקנין נעשה למפרע משעת נתנת המעות, אין הלוקח יכול לחזור בו, אם המוכר רוצה ליתן השטר, ואם כן כיון שקנין בכסף הוא קנין גמור, רק שיש אומדנא דמוכח שלא קנה הלוקח רק בתנאי שיתן המוכר שטר, אין סברא לחלק בין קונה מדין עבד כנעני לבין קונה במעותיו. אלא שבאמרי בינה שם סק"ב חולק על המקנה, וסובר שאף בשטר ראיה שניהם יכולים לחזור בהם עד שיתן המוכר את השטר.

הפוסקים סוברים שיש דין מקום שכותבים שטר בעבד כנעני ולדינא, יש להביא ראיה מהאמרי בינה בקונטרס בדיני קנינים סי' ד, שנסתפק בקנין כסף מדין עבד כנעני והיה מקום שכותבין שטר וחזר המוכר, אם חוזרים המעות לנותן או לקונה, הרי שסובר שגם בכסף מדין עבד כנעני תלוי במקום שכותבין שטר, אלא שאפשר שלא נכנס האמרי בינה להכריע בשאלה של דין מקום שכותבים שטר בעבד כנעני, ואינו הן אלא למי חוזרים המעות כשהמקח מתבטל, ולדוגמא בעלמא נקט מקום שכותבים שטר.

אלא שהנתניבות המשפט בסי' ס סק"ט כתב בפירוש שדין עבד כנעני המבואר בשו"ע סי' קצ מיירי במקום שקונה קרקע בכסף לחוד בלא שטר. וכיון שלא מצאנו מי שחולק עליו, יכול המוכר לחזור בו, אלא שחייב לקבל על עצמו מי שפרע וכמבואר בתוס' כתובות דף צג ע"א ובאחרונים שהביא פתחי תשובה סי' רד סק"ב) אלא אם כן חוזר בו מפני הטעמים שנתבאר בסי' רד שאין בהם מי שפרע.

קנין כסף בהתחייבות חוזית

יש לציין, שרוב חזו נקרקעין נכתבים בלשון שהמוכר מתחייב למכור, ולא בלשון שהמוכר מכר או מוכר, ובפרט בחוזה קניית דירה מקבלן לפני הבניה, ויתכן שהמשלם כסף למוכר ובדעתו שהמוכר יערוך איתו חוזה אצל עורך דין, כמנהג המדינה, משלם כסף כדי שהמוכר יתחייב למכור לו, ויש לדון אם יש חיסרון מצד מקום שכותבים את השטר, בהתחייבות למכור קרקע, ואכמ"ל.

- 1. עבד כנעני יכול להשתחרר באמצעות מעות שאחרים נותנים עבור שחרורו, ומדין זה למדין שאדם יכול לקנות בקנין כסף באמצעות מעות שאחרים נותנים למוכר עבורו.
- 2. צריך עיון בדברי ההפלאה, שהרי הנאת קבלת אדם חשוב, נחשב כאילו קיבל המקנה ממון מן הקונה, שהנאת קבלת אדם חשוב שווה כסף, ואם כן לא יתן המקנה שטר יפסיד הקונה שטר פעולתו. ואטו הקונה קרקע על ידי שחוק לפני במקום שכותבים שטר יקנה בלא שטר, וצ"ע.
- 3. ומטעם זה כתב החזון איש שם שאין הרישום בטאבו מעכב את הקנין מצד דין מקום שכותבים את השטר, שאין לנו להוסיף על תקנת חז"ל.

שאלה: מחותנים שילמו עבור דירה לזוג המתחתן, ועדיין לא הספיקו לערוך חוזה עם המוכר, האם יכול המוכר לחזור בו.

תשובה: המוכר יכול לחזור בו, אולם אסור לעשות כן. והעושה כן, קאי במי שפרע. ואם הכסף שולם תמורת התחייבות המוכר, ולא לשם קנין גוף הקרקע, יש לדון אם המוכר יכול לחזור בו.

קנין כסף במקום שכותבים שטר

איתא בקידושין דף כו ע"א י"לא שנו (שכסף קונה בקרקעות) אלא במקום שאין כותבין את השטר אבל במקום שכותבין את השטר לא קנה, וכן נפסק בשו"ע חו"מ סי' קצ ס"ז. הטעם שכתיבת השטר מעכבת הוא שאין הקונה סומך דעתו שקונה הקרקע עד שיכתבו לו שטר. מקומינו מקום שכותבין שטר הוא. אלא שיש להסתפק בנידון דין שהמחותנים שילמו עבור הוג נמרצונם, ולא היו מחויבים לקנות דירה מצד תנאי האירוסין, והוג קונים מדין עבד כנעני, אך אינם מוציאים ממון על קניית הדירה, אפשר שסומכים דעתם לקנות גם ללא שטר, כיון שאינם מפסידים כלום אם המוכר לא יתן להם שטר.

אם צריך שטר במתנה

והנה המשנה למלך בהלכות מכירה פ"א הי"ד כתב שאין דין מקום שכותבין את השטר רק במוכר ולוקח, אבל במקבל מתנה דלא יתיב זוי סמכה דעתיה בכל דהו. ובמנחת פתים ריש סי' קצ הביא תשובת מהר"מ מרוטנבורק סוף סי' תתקו שסובר גם כן שבמתנה קנה בלא שטר. ונמייירי בקנה בקנין סודר, שבמכר צריך שטר באופן זה, כפי שמסיק בפתחי תשובה סי' קצ, או שקנה בקנין חוזה, וכדעת הרמב"ן שלוקח שקנה בחוזה צריך שטר. כעין זה כתב בחידושי הפלאה סי' קצ שאדם חשוב הקונה קרקע על ידי הנאת קבלת מתנה מן המוכר שקנה בלא שטר כיון שלא הוציא ממון, ומקורו מן הדין המבואר בשו"ע סי' קצד ס"ב, שישראל שקנה קרקע מגוי במעות ועדיין לא קיבל שטר, לא קנה אף אם החזיק, שאינו סומך דעתו עד שיקבל השטר, וישראל אחר שהחזיק בקרקע קנה, שהשני לא איכפת לו לקנות בלא שטר, שאף אם יגולנו הגוי אינו מפסיד כלום. ומטעם זה הוא הדין אדם חשוב הקונה מישראל לא איכפת לקנות בלא שטר. על פי דבריהם אפשר לומר שהוא הדין בקנין כסף מדין עבד כנעני, כיון שהקונה אינו נותן מעות, סמכה דעתו בלא שטר.

חסרון סמיכות דעת לנותן המעות

אלא שלכאורה אפשר לומר שאף שהקונה סומך דעתו לקנות בלא שטר, מכל מקום נותן הכסף אינו סומך דעתו להקנות המעות עד שיקבל הקונה את השטר. ואף שלא מצינו בחז"ל רק אומדנא שאין הלוקח קונה הקרקע, ולא אומדנא שאינו מקנה המעות, וביותר שדין זה שאין קונים בכסף במקום שכותבים שטר אינו מן התורה רק מתקנת חכמים, וכפי שהבין החזון איש בחו"מ ליקוטים סי' טו אות ה בדעת הרשב"א בחי לקידושין דף כו ע"א, ואם כן מנלן לחדש אומדנא שיש חיסרון סמיכות דעת בהקנאת המעות. מכל מקום, מצינו בחזון איש שם שהביא דברי הנמוקי יוסף בבי"ב דף נד ע"ב שלוקח קרקע מן הגוי אינו קונה בכסף שמתירא לקנות שלא יפסיד מעותיו, והקשה מה מרויח הקונה בכך שלא קנה, טוב לו שיקנה ואם לא יתן המוכר שטר יבטל

שכר רכב והחזירו מקולקל - תשלום דמי שכירות עד שיתוקן

שאלה:

שוכר רכב שהרכב ניזוק בפשיעתו והחזירו בתום תקופת השכירות והרכב אינו ראוי לשימוש עד סיום התיקון. האם חייב לשלם שכירות עבור התקופה שהרכב היה מושבת, בנוסף לעלויות התיקון, או לא. ומה הדין אם השוכר החנה את הרכב במקום שאסור להחנות, והרכב עוכב ע"י הרשויות לאחר תקופת השכירות.

תשובה:

א. יש מקום לומר שבהחזרת הרכב המקולקל בתום תקופת השכירות נסתיימה השכירות ואין השוכר חייב להמשיך לשלם את השכירות עד התיקון, ולכן אין להוציא ממון מן השוכר.
ב. אם הזיק את הרכב במזיד חייב לשלם על הנזק שנגרם בהשבת הרכב, לצאת ידי שמים.
ג. אם מחמת פשיעת השוכר נמנע ממנו להחזיר בזמן, או ששכח להחזיר בזמן, או שאבד החפץ ומצאו אחר כמה ימים, חייב השוכר בדמי שכירות עד לחזרה בפועל. לכאורה, יש לדון אם לחייב את השוכר משתי סיבות. מצד שגרום הפסד שכירות למשכיר במשך התקופה שהרכב לא היה ראוי לשכירות, או מצד שחייב תשלומי השכירות עדיין לא הסתיים, כל עוד שהמשכיר לא קיבל את הרכב בשלימות. וכפי שיבואר בהמשך.

חיוב תשלום על השבתת חפץ

בשו"ע סי' שז ס"ו נפסק: "השוכר פרה מחבירו ונולדה בה מכה בפשיעת השוכר שלא מחמת מלאכה, יש אומרים שהוא פטור מלשלם, כיון שסופה להתרפאות מאותה מכה לא הוי אלא שבת, ואין שבת בבהמה, לפיכך אם מתבטלת כמה ימים פטור, כיון שסופה להתרפאות. ויש מחייבים¹".
וכתב הרמ"א² והסברא הראשונה נראה עיקר³. הרי שחיוב תשלום על השבתת הבהמה תלוי בשתי שיטות בשו"ע ולכאורה הוא הדין בהשבתת רכב⁴.
ולדינא, על אף שהרמ"א הכריע לפטור, הש"ך פסק שהוא ספיקא דדינא והחז"א ב"ק סי' יג.ד הכריע כדעת המחייבים. ועייין עוד בקצות החושן סי' שמ סק"ב ונתי' שם סק"ג, ואין להאריך שכן גם לשיטת המחייבים לשלם שבת בבהמה, אין חיוב לשלם, רק כפי מה שהוזל שוויה של הבהמה מצד שעדיין אינה כשירה למלאכה, אבל אין חיוב לשלם שכירות של כל יום, שלא גרע ממבטל כיסו של חבירו שאינה רק כגרמא, ופטור מדינא, שהרי אין חיוב שבת אלא

בחובל בחבירו. ובדרך כלל אינו מצוי שהשבתת רכב כמה ימים תגרום לירידת ערך הרכב⁵. כל זה לעניין חיובו בדיני אדם, אבל אם עשה כן במזיד חייב לצאת ידי שמים, ולשלם כל הפסד השבתת הרכב ככל גרמא⁶.

תשלום דמי שכירות כשעיכב את החפץ באונס או בפשיעה

כתב הרא"ש בתשובה (כלל צב סי' ג), הובאו דבריו להלכה בשו"ע סי' שי ס"ג וז"ל: "ראובן השכיר בהמתו לשני ימים לילך ולחזור, ובחזרתו ביום השני גדל הנהר עד שהוצרך לעכב יום אחד, אם שכרה לימים פשיטא שצריך ליתן לו שכירות כל יום ויום, ואם שכרה למקום פלוני ולחזור, או ששכרה לשני ימים והזכיר המקום שרוצה לילך שם וידוע שהוא מהלך שני ימים ועכבו הנהר, אם לא היה רגיל להתגדל, להתגדל, פסידא דבעל בהמה, ואם היה רגיל להתגדל, והשוכר מכיר ענין הנהר ולא המשכיר, פסידא דשוכר. ואם שניהם ידעו, פסידא דבעל בהמה. ומזונות הבהמה והשכירות, דין אחד להם". הרא"ש מחלק בין מי ששכר ללא קביעת זמן על בסיס תשלום יומי ועיכבו אונס, שחייב לשלם על ימי העיכוב⁷. לבין מי ששכר לזמן מסוים למקום מסוים, שההפסד בעיכוב על המשכיר אלא אם כן השוכר ידע שעלול להיות עיכוב והמשכיר לא ידע. ואם כן כאשר העיכוב נגרם בפשיעת השוכר ודאי שהשכירות נמשכת כל זמן שלא החזיר, ולכן באופן שהרכב עוכב ע"י הרשויות מאחר והחנה במקום אסור, או שלא הוחזר למשכיר עד סיום התיקון, השוכר חייב בכל השכירות בין אם שכר לימים או לזמן קצוב.

תשלום דמי שכירות בהחזרת החפץ מקולקל

לאור הנ"ל כאשר החזיר השוכר את הרכב רק שניזקק לתיקון יש לעיין האם השבה במצב שזקוק לתיקון נחשבת להשבה.
והנה הנודע ביהודה בח"מ תנינא סי' נו כתב לחלק בין הדין המבואר בסי' שז שיש פוטרים מלשלם שבת בבהמה, לבין הדין המבואר בסי' שי שהשוכר חייב בעיכוב הבהמה, ואינו פטור מדין שבת בבהמה. וכתב שבסי' שז מיירי שהשוכר החזיר הבהמה למשכיר אלא שהוכחשה כחש שסופה לחזור, אבל בסי' שי מיירי שהשוכר לא החזיר הבהמה, על כן מחייבים אותו מדין שכירות⁸. נראה מדבריו שהשבת דבר הזקוק לתיקון, הוי השבה ואינו חייב עוד בשכירות.

המשך כנס' ו'

1. שתי דעות בתוס' גיטין דף מב ע"ב ד"ה ושור.

2. טעם הפוטרים ביארו הדברות משה בב"ק סי' נח ענף ג והגר"ש שקאפ בקובץ אהל יצחק על מסכת גיטין על התוס' הנ"ל, שחיוב מזיק אינו לפי מה שהפסידו הבעלים, אלא לפי מה שניזוקה הבהמה, וכיוון שהבהמה תחזור לקדמותה חיסרון השימוש והוצאות הריפוי אינם היזק בבהמה, רק גרם הפסד לבעלים.

3. יש מקום לומר שדעת הפוטרים לשלם שבת אינה רק בבהמה שחזרת לקדמותה מאליה, ולכן אין השבת נחשבת לנזק, אבל חפץ שניזוק נזק גמור, ותיקונו הוא על ידי החלפת חלקים, אפשר שירידת שווי מחמת השבת נחשבת כחלק מן הנזק. ועי' בפתחי חושן ח"ג פ"י סעיף יד ובהערה שם שהשווה מזיק בהמה למזיק כלי.

4. אמנם ישנן דעות המחייבות תשלום מלא עבור שבת מדינא דגרמי (לכאורה רק באופן שהשבת גורמת נזק ודאי, שתשלום שבת גם כשאינו נזק ודאי הוא רק באדם המזיק) עיי' ריקנטי סי' תקמא בשם ר' שמואל וריב"א ור' יעקב וכן כתב הלבוש בסי' שז. המחנה אפרים בהלכות שכירות סי' כ (וכן נראה מהנתי' סי' שמ סק"ג) סובר שאף הדעה הפוטרת משבת בבהמה מודה שהשוכר חייב לשלם לירידת שווי הבהמה, ולא נחלקו רק לעניין תשלום שבת מלא, כשבת האדם, וכן משמע שסובר המגיה במרדכי ב"ק אות פה. והחזון איש (ב"ק סי' יג.ב בסופו) תמה על סברא זו, שהרי בתוס' הנזכר לעיל מבואר ששבת גמור לכ"ע פטור מלשלם, וכן הוא בים של שלמה ב"ק פ"ח סי' כב.

5. ואף שאינו אלא מניעת רווח ג"כ חייב לצאת ידי שמים, כפי שעולה מדברי מהר"ם פדווא סי' סב, ועיי' עוד פתחי תשובה סי' שיב סק"ד בשם שער המשפט שחייב לצאת ידי שמים.

6. ובנתי' כתב הטעם שחייב גם בנתעכב באונס שכן יכול הוא להשתמש בימי העיכוב, שהרי לא שכר לזמן מסוים, ומשלם על עצם היכולת להשתמש. ולפי זה בעיכוב מחמת תיקון, שאינו יכול להשתמש במשך זמן התיקון, אינו חייב אם היה באונס. (ודברי החו"י והקצה"ח בסי' ש"י שמתבאר בדבריהם שהשכירות נגמרה גם לפני שהחזיר אינם נוגעים לעניינינו. דכל מה שכתבו כן הוא רק באופן דמה שא"י להחזיר חשיב אונס וד"ק. ועי' בהג' מב'על החשק שלמה על נוב').

7. ועיי' שם שתיירץ באופן נוסף, ובסי' נז הביא רק התירוץ השני, מכל מקום כתב הפת"ש בסי' שי סק"ב שהתירוץ הראשון עיקר.

חיוב המשכיר לקבל בהמה שחלתה
אלא שלכאורה יש להעיר על דבריו שמצינו בתשובה אחרת להרא"ש (כלל צב ס' ב), הובאה בטור ס' שט, בה כתוב הרא"ש שהשוכר בהמה וחלתה בפשיעתו חייב לטפל בה עד שתתחזק, ואין המשכיר חייב לקבלה קודם לכן, ואף אם קיבלה המשכיר במאמר הזקנים (כפי שהיה במקרה שהרא"ש נשאל עליה), עדיין הבהמה באחריות השוכר, ואין המשכיר עליה רק שומר חנם. הרי שכל זמן שהבהמה חולה אין חזרתה נחשבת חזרה, שהרי כתב שהבעלים נחשבים לשומר חנם של השוכר⁶, וקשה על הנודע ביהודה שכתב שהחזרת בהמה שהוכחשה הוי חזרה⁷. אלא שיש לומר שלא כתב הרא"ש שאין המשכיר חייב לקבל בהמה חולה, רק כאשר חייב השוכר לרפאותה, כגון כשלא תחזור הבהמה לקדמותה ללא ריפוי, לדעת הנת"ב בס' שמ"ק ג', או כשנפחת ערכו בגלל הצורך בריפוי, למסקנת החזון איש בב"ק ס' יג, באופנים אלו אין המשכיר חייב לקבלה עד שתתרפא. אבל אם השוכר פטור מריפוי יכול להחזירה כמות שהיא והוא השבה, ובזה מיירי בס' שז.

ולפ"ז בנידון דידן שהרכב ניזוק באופן שצריך תיקון, ומעצמו לא יחזור הרכב לקדמותו, ודאי חייב השוכר בתיקון⁸, ואם כן לפי דעת הרא"ש נצטרך לומר שאין המשכיר חייב לקבלה ולא הוי חזרה וחייב בדמי השכירות. ואם הנוזק יכול להיתקן מאיליו, כגון רטיבות מכשיר חשמלי וכדומה, הוי השבה ופטור מהשכירות, ואין כאן רק היזק שבת.

אלא שיש כאן מקום לעיון שהרי יש הסוברים שאין על המזיק חיוב תיקון בפועל, רק חיוב ממון לפי ערך עלות התיקון (יעוין בחז"א ב"ק ס' ו' אות ג') ואם כן כאשר מחזיר את החפץ יש עליו חוב ממון בלבד אבל התיקון על הבעלים, ואם כן הסברא נותנת שהחזרת החפץ נחשבת השבה, ויש חיוב ממון צדדי. אלא שמדברי הרא"ש לכאורה מוכח שלא הוי השבה, והטעם נראה, שיסוד החיוב הוא חיוב לתקן את החפץ, וכל זמן שהחפץ לא תוקן חסר בהשבה.

שוב ראיתי בנתיבות המשפט ס' שג סק"י שהקשה בדברי הרא"ש הנ"ל, אמאי אין השוכר יכול להשיב הבהמה לבעלים ולסיים את תקופת השכירות, ותרין, כיון שהבהמה עדיין לא הבריאה ויכולה למות אפי' באונס כתוצאה מהפשיעה, ומכיון שבתחילתו בפשיעה וסופו באונס החיוב מתחיל משעת הפשיעה, אם כן כל זמן שלא נסתיים חיוב הפשיעה אין השוכר יכול להחזיר החפץ. שוב

שנה יסוד זה בס' שמ"ק ג'. ולדבריו דברי הרא"ש אמורים כשיכול להיות המשך לנזק, לכן מחויב לטפל בהמה עד שתצא מכלל סכנה, אבל כאשר לא צפוי נזק נוסף כתוצאה מן הפשיעה, יתכן שיכול להחזיר הבהמה והוי השבה, רק יש עליו גם חוב ממוני כנגד הנזק.

ואם כן אין מקור לומר שהחזרת חפץ הצריך תיקון אינה השבה, ואדרבא המשמעות בס' שז ס"ו שהיא השבה, וכל הנידון מצד דין שבת בבהמה בלבד, וכדברי הנודע ביהודה. ועל כן נראה בנידון דידן שאין לחייב את השוכר בתשלומי שכירות אחר שהחזיר את הרכב למשכיר, אף שהרכב ישאר כמה ימים במוסך.

אולם במידה ויש הסכם לפיו על השוכר להחזיר את הרכב במצב תקין כפי שנמסרה לידיו, יש לדקדק בנוסח ההסכם האם הכוונה שהשוכר קיבל על עצמו לתקן, ועד שלא תיקן לא הוי חזרה, או שלא התכוונו להגביל את צורת החזרה, רק לחייב את השוכר לשלם עבור הנזקים.

שוכר ששכח להחזיר את החפץ בזמן

על פי מה שנתבאר יש לדון במי ששכר מפות וכלים לשבת ולא החזיר אותם רק לאחר שבועיים, וכעת תובע המשכיר שישלמו לו ההפסדים שהיו לו מזה שלא יכל להשכירם שתי שבתות. ובפשטות היה נראה לומר שאין רק תביעת שבת, ואם עשה זאת במזיד נראה שחייב לצאת ידי שמים ככל גרמא⁹. אולם אם שכח להחזיר אפשר שהוא מוגדר כאונס או כשוגג ופטור לצאת ידי שמים¹⁰.

אולם לפי דברי הרא"ש יש לראות בעיכוב המפות כהמשך תקופת השכירות, ואף ששכר רק ליום אחד, מכל מקום מכיוון שהיה העיכוב מחמת שכחת השוכר, לא גרע מאונס שהיה לשוכר לידע ממנו ולא למשכיר, והיה על השוכר להתנות, ואם לא התנה נראה שחייב בכל השכירות. ואף אם נגזיר את השכחה כאונס שלא מחמת השוכר, ועל שניהם להתנות, מכל מקום היה עליו להחזיר מיד בגמר השימוש, ואז ודאי זכר, ומה שהשתהה ומכח זה שכח אינו אונס¹¹. שוב מצאתי במנחת פיתים ס' שי שכתב בשוכר שאיבד החפץ המושכר ומצאו לאחר זמן שחייב לשלם על כל הזמן עד שהחזירו, והוסיף שאף אם נגנב באונס, אם האונס קרה בעקבות השכירות, חייב השוכר, וכמבואר בשו"ע ס' שי ס"א שאם נלקחה הבהמה לעבודת המלך מחמת השכירות, מזלו של השוכר גרם, והוא הדין לעניינינו¹².

8. ובפתחי חושן שכירות פ"ב הערה לג הסתפק האם צריך לשלם שכירות על הזמן שהבהמה בחלייה, ולכאורה אין מקום לפטור את השוכר משכירות, אם המשכיר אינו חייב לקבלה, וכי אם הסכים המשכיר לפני משורת הדין לקבל הבהמה ויתר על זכויותיו.
9. ואין לומר שהדין המבואר ברא"ש שונה, כיוון שלבסוף מתה הבהמה נתברר שחזרת הבהמה אינה חזרה, ולכן חזרו הבעלים להיות שומר חנם של השוכר, אבל אם הבריאה הבהמה הוי חזרה למפרע, שהרי כתב הרא"ש שלא היה חייב המשכיר לקבלה, וקיבלה רק על פי ציווי הזקנים.
10. ואף להחזון איש שם שסובר שאף כשצריך רופא פטור מריפוי, מכל מקום ברכב חייב בתיקון, שכתב שם שרק בבעל חיים פטור שהריפוי מגיע מכחם, והרופא רק מסייע להם להתרפאות, מה שאין כן בחפץ. הרי התיקון הוא פנים חדשות, וחייב לשלם על הנוזק אף שניתן לתקנו, עיי"ש.
11. עיין לעיל הערה 3.
12. עיין במאמרו של הגר"נ נוסבוים בעומקא דדינא ח"א האם שיכחה חשיב אונס או פשיעה בענין זה, ולפי מש"כ בהמשך אין מזה נפקא מינה לנידון דידן.
13. אולם, יש מקרים שגמר להשתמש זמן רב לפני גמר תקופת השכירות, ולכן שכח להחזיר, ויש לדון כל מקרה לגופו.
14. ועיין פתחי חושן חלק שכירות פ"ב הערה מז שאם שלם על החפץ מיד אחר שנאבד, נפטר מתשלום דמי השכירות, וכל דברי המנחת פתים הם כשלא שלם, שהרי זה כהמשך השכירות, וסיים בצ"ע.

גליון זה נתרם לע"ג הבחור המו"מ נודרך ביסורים שנים רבות

כמו חיים בן יבלחטי"א ידינו הנכבד תומך תורה

מריה שמואל זאנוויל כהנא שליטי"א

ניו יורק

ניתן להקדיש את העלון הבא עד ליום כ' תמוז התשס"ח בטלפון: 02-502-3637 או במל': 052-7442-346